

Zonder grote gebouwen zijn er geen kleine hoekjes.

Vere van der Veen

Ik zie het zonlicht vallen op het gekantelde raam aan de overkant.
De jongen die misstapt en snel om zich heen kijkt.
Het kuiltje in de linkerwang van je moeder.
Dat je aan je oorlel zit als je iets spannend vindt.
Het plastic zakje boven in de boom. De vlieger op het dak.
Hoe je neus beweegt als je praat. De missende tegel in de stoep.
Dat je altijd vier keer niest.
De wimper op je wang.
De groene vlek op het schilderij linksboven.

Inhoudsopgave	
Voorwoord	6
Wat kijk je?	8
De rode jas	13
Kunst en stof	14
Blaffende honden	19
Kanaal digitaal	20
Evergreen	25
Zien wat je niet ziet	26
Zwart gat	31
Kunst voor buiten	32
Stapelwolken	34
Bibliografie	37

Ik ben iemand die je de details wil laten zien die je vergeet. Ik wil ontdekken wat anderen over het hoofd zien. Om ons heen zijn grote gebaren, grote gebeurtenissen. Ze worden beschreven in de krant, gegrift in steen, verspreid door de stad. Er wordt gezorgd dat je niet mist dat er verkiezingen zijn, dat er brand was in Enschede, dat er een prinses is geboren. Er zijn veel grote dingen die iedereen ziet of hoort. Grote belevenissen die we allemaal meemaken en kennen. Iedereen ziet de grote vlakken, de contouren, maar we vergeten soms alles wat daar tussen en in zit.

Want waarom zien we niet dat de verpakking van kauwgom ook heel mooi kan zijn, de buurvrouw een nieuw gordijn heeft opgehangen, de moedervlekken op de rug van je vriend de vorm van een vierkant vormen? Kijken we te snel? Is onze aandacht verwaterd? Is onze omgeving niet meer zo belangrijk? Of gaat het gewoon per ongeluk? Hoe kunnen we dat veranderen? Om daar achter te komen wil ik onderzoeken hoe ons oog werkt. Uitvinden of we allemaal hetzelfde zien. In het eerste deel zal je lezen over de zoektocht waarin ik probeer te ontdekken wat maakt dat we zien wat we zien.

Kleine dingen fascineren mij. En ik wil die ook aan anderen tonen. Wie doet dat nog meer? Zijn er kunstenaars die ruimtes zo weten in te richten dat er ook aandacht is voor kleine details? En wat doet dat met een toeschouwer? Kan het wel een detail blijven als je het in de schijnwerpers zet? In het tweede deel lees je over het boek dat ik vond over het werk van Koenraad Dedobbeleer. Een man die verschillende materialen combineert met verrassende objecten. Dat wat toeval lijkt, blijkt geen toeval.

Soms lijkt het alsof mijn hoofd alleen maar dingen onthoudt die ik niet nodig heb. Ik weet nog hoe mijn jurk voelde op de begrafenis van mijn pake (Fries voor opa), maar niet welk liedje ik speelde op de piano. In plaats van een zeef ben ik een soort gatenkaas. Af en toe glipt er iets tussendoor, maar het meeste blijft hangen.

Toen ik ooit bij een leesclub was waar we het boek *Vader* bespraken van Karl Ove Knausgård viel het mij op dat ik andere dingen uitlichtte dan de rest van de groep. Ik vertelde hoe mooi ik het vond hoe hij schreef over de vlieg die in de vensterbank zijn pootjes over elkaar wreef, terwijl andere opmerkingen vooral gingen over verhaallijnen. Dit zegt iets over mijn manier van lezen maar ook over mijn manier van kijken. Hoe kan het dat ik zo kijk? Hoe kijken anderen? Wat maakt dat we niet allemaal dezelfde dingen zien in kunst of in verhalen? Heeft dat iets te maken met de hoeveelheid beelden die dagelijks langs ons gezichtsveld trekken? Wat zien we buiten? Harmen de Hoop is iemand die alleen buiten het museum of galerie zijn werk laat zien. In het derde deel ga ik samen met zijn werk antwoorden zoeken op deze vragen.

Toch bestaan er zonder grote gebouwen geen kleine hoekjes. Er zijn grote gebaren nodig om de kleine dingen te onderscheiden. Een detail is geen detail zonder naast iets te staan dat groter is. Maar zijn de details altijd onbelangrijk? Kunnen details wel groter gemaakt worden? Iemand die daar heel goed in is, is Laure Prouvost. Een kunstenaar die werk maakt met tekst en beeld, iemand die kijkt met bijzondere ogen.

Aan de hand genomen door haar werken ga ik in het vierde deel kijken hoe zij om gaat met details en dingen die onbelangrijk lijken.

De teksten die ik zelf schrijf hangen aan elkaar met details over de plekken waar het verhaal zich afspeelt en kleine dingen die de personages kenmerken. Mijn beeldende werk probeert iets soortgelijks aan te raken. Een kijk op de dingen die je eerst niet opmerkt. Iets dat eerst normaal lijkt wil ik bijzonder maken.

Ik onderzoek waarom de details mij zo inspireren en wat het met anderen doet. Hoe andere kunstenaars details in hun werk gebruiken en wat ik daarvan vind. Ik wil met mijn verhalen en beeldende werk details laten zien. Een oog aanbieden voor alles waar je overheen kijkt.

In alles dat volgt op dit voorwoord wil ik blootleggen hoe we naar kunst kijken en hoe dat kan beïnvloeden hoe we naar de wereld buiten het museum en de galerie kijken. Tussendoor zal ik ook een ander verhaal vertellen. Kleine stukjes levens van mensen die allemaal aan dezelfde rotonde wonen. Korte fictieve verhalen geïnspireerd op het deel dat eraan vooraf gaat.

Want hoe kan je zien wat je niet ziet?

WAT KIJK JE

Zodra je je ogen opent vangen ze lichtgolven op van alles om je heen.¹ De kamer, de gangen, de huizen, de bomen, de lucht, de straat, de mensen, de wolken, de vogels. De lenzen in je ogen bundelen de lichtgolven van al deze dingen, zorgen dat ze op je netvlies komen. Die er op hun beurt op toeziet dat alles als zenuwimpulsen naar je hersenen gaat. De plek waar het uiteindelijke, echte beeld wordt gevormd. Het beeld dat je 'ziet'. Alles om je heen. De kleuren, de vormen. Het is een magisch idee dat dit hele proces zo snel gaat dat niemand het door heeft. Is dat wat we zien dan wel echt wat er is? Zijn al onze hersenen zo opgebouwd dat we allemaal dezelfde wereld zien? Of is er ook een verschil?

Om de wereld dichtbij ons even scherp te zien als de wereld die ver weg is, heeft je oog twee lenzen nodig. De buitenste en de binnenste lens. Dat klinkt alsof je oog naar binnen en naar buiten zou kunnen kijken, alsof het binnenin je lijf, binnenin je gedachten ziet. Dat zou handig zijn, want alles binnenin jou bepaalt wat je daarbuiten ziet. Jouw innerlijk is een soort bril. Jouw persoonlijke bril, die uniek is en anders dan die van anderen. Een bril die op sommige vlakken gemeenschappelijk is. Er is een Nederlandse bril, een kunstacademie bril, een havo bril, een Amsterdamse bril, een studenten bril, een plattelands bril, een westerse bril, etcetera.

Het hoornvlies is de deur naar je oogkamer, de stevige en doorzichtige buitenkant van je oog. De laag waar de lichtgolven als eerste doorheen gaan om binnen te komen in de kamer. Na de oogkamer is er een iris. De plek die bij je moeder blauw kan zijn, bij jou bruin, bij je broer grijs, je vader groen, of misschien wel allebei.

Wanneer het licht door de deur van hoornvlies is gegaan, de kamer en de iris, valt het op de binnenste lens. Een lens die soepel is en van vorm kan veranderen, hij kan boller worden en platter worden met behulp van kleine spiertjes om ver weg en dichtbij scherper te kunnen zien.

Het oog werkt bij iedereen hetzelfde. We kijken hetzelfde, maar zien we ook hetzelfde?

Edmund Husserl bedacht ongeveer op de grens tussen de 19e en 20e eeuw de filosofische stroming Fenomenologie waarin hij ook een visie heeft over 'waarnemen'. *Het enige wat de mens heeft is de ervaring van de objecten waarop hij zich richt.*² Er is volgens Husserl een verschil tussen waarnemingen van bewustzijns-toestanden en de waarneming van externe objecten. Het verschil tussen bijvoorbeeld woede en een tafel. Woede noemt hij een 'immanente waarneming', een tafel is een 'transcendente waarneming'. Husserl is van mening dat de waarneming van een stoel twijfelachtiger is dan de waarneming van verdriet of woede.

Na Husserl gaf Maurice Merleau - Ponty net een andere draai aan de fenomenologie.³ In zijn boek *Fenomenologie van de waarneming*⁴ zegt hij dat de waarneming alleen begrepen kan worden door de relatie tussen de waarnemer en datgene wat hij waarneemt te bestuderen. De combinatie van de binnen- en buitenwereld zorgt samen voor de waarneming. Ze bestaan simpelweg niet zonder elkaar. Merleau - Ponty noemt onze waarneming een mysterie waar we ons niet van bewust zijn, een wonder

1 <https://www.gezondheidsnet.nl/zien/hoe-werkt-het-oog>

2 Maurice Merleau - Ponty, Fenomenologie van de waarneming, Boom uitgevers Amsterdam 2017, blz. 7

3 <https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/796/dl2h2.pdf;sequence=23>

4 Maurice Merleau - Ponty, Fenomenologie van de waarneming, Boom uitgevers Amsterdam 2017

5 Merleau - Ponty, a.w., 376
6 Merleau - Ponty, a.w., 20
7 Merleau - Ponty, a.w., 23
8 Merleau - Ponty, a.w., 39
9 Merleau - Ponty, a.w., 307
10 Paul Cézanne 1839 – 1906, een kunstschilder die tot de post-impressionisten behoort.

dat we pas ontdekken als we het niet meer hebben. Ieders achtergrond bepaalt wat hij of zij ziet in de wereld.

*“Een ding beleven (vivre une chose) is noch het ermee louter samenvallen, noch het door-en-door denken. Men ziet dus ons probleem: het waarnemende subject moet zich, zonder zijn plaats en gezichtspunt te verlaten in de ondoordringbaarheid van het gewaarworden naar de dingen richten, waarvan het niet van te voren al de sleutel bezit en waarvan het toch in zichzelf het ontwerp reeds draagt; het moet zich openstellen voor een absoluut Ander, dat het toch in het diepste van zichzelf heeft voorbereid”*⁵

Een belevingsprobleem dat op elke mogelijke waarneming kan slaan; de dood, de geboorte, de natuur, de mens, de dieren...

Volgens Merleau - Ponty zitten in ons taalgebruik veel woorden die duidelijk zouden moeten zijn maar die de wereld niet altijd logischer maken. Om dat makkelijker te maken zetten we een 'object' of 'ding' graag tegen een 'achtergrond'. We plaatsen de dingen die we niet kennen in een omgeving die we wel kennen om het overzichtelijker te maken.

*“(...) een 'figuur' tegen een 'achtergrond' bevat veel meer dan de werkelijk gegeven kwaliteit”*⁶

*“Ons waarnemingsveld is samengesteld uit 'dingen' en 'leegtes(vides)' tussen de dingen”*⁷

Met deze leegtes wordt niet het 'niets' bedoeld, maar een gedeelte in onze blik dat we niet meteen zien. Zoals je in een bos kunt wandelen, even stil staat, om je heen kan kijken, naar de bomen, de struiken, de takken die heen en weer wiegen, en na een paar minuten pas het konijn ziet tussen de varens. Het konijn zat er al die tijd al. Maar het viel weg in de leegte van je blikveld. Een knippering of oogbeweging kan al voldoende zijn om die weer te laten verdwijnen.

De kern van Merleau - Ponty's waarnemingsdenken is het gegeven dat de eenheid van het bewustzijn tot stand komt door 'overgangssynthese'⁸, want in het waarnemen voegen we volgens hem niet de binnen- en buitenwereld samen, maar is er een proces van overgangen.

*“Als men nog wil spreken van synthese, dan zal dat, zoals Husserl zegt, een 'overgangssynthese' zijn, die niet afzonderlijke perspectieven met elkaar verbindt, maar die de overgang (passage) van de één naar de ander voltrekt”*⁹ Door deze overgang kunnen we bijvoorbeeld diepte in een schilderij zien. Dat wat we zien is niet de binnenwereld plus de buitenwereld maar een resultaat van de buitenwereld, door de molen van de binnenwereld gehaald.

Net zoals filmmakers en schrijvers constant op zoek zijn naar de juiste hoek van waarnemen, zijn beeldhouwers en schilders dat ook. Merleau - Ponty bestudeerde vaak het werk van Paul Cézanne¹⁰ omdat hij als kunstenaar iemand was die constant

op zoek ging naar de juiste waarneming en probeerde te ontrafelen wat er schuil ging in die waarneming. De zoektocht van de kunstenaar naar een manier om het probleem van de contour in een overgangsgebied tussen voor- en achtergrond op te lossen is vergelijkbaar met de zoektocht van de filosoof naar het omschrijven van een 'ruimte', waarin het andere en de ander 'gekend' wordt.

Het komt er dus op neer dat we ogen hebben, kunnen kijken, het mechanisme is bij iedereen hetzelfde. Het maakt niet uit dat het bij ons allemaal hetzelfde werkt, want ons innerlijk is anders. Een van de redenen dat we allemaal andere dingen zien in de wereld, of kleiner; in de straat, in de kamer, in het schilderij, in het museum. Het detail dat mij opvalt is waarschijnlijk niet dezelfde als die van jou. Ik kan je wel op dingen wijzen. Mijn vinger richten op de mooie dingen die ik zie om te laten zien wat je hebt gemist. Ik kan je mijn 'bril' uitlenen, en je helpen andere dingen te zien. Misschien kan je uiteindelijk mijn bril toevoegen aan je eigen collectie.

DE RODE JAS

Hij woont aan één van de laatste rotondes met klinkers. Fietsers vallen er vaak als het heeft gevoren of geregend. Dat is volgens sommige mensen bijna altijd, maar dat valt best mee. Gemiddeld valt er in Nederland 1 uur en 40 minuten neerslag (regen, sneeuw of hagel) per dag. Toch draagt Erik altijd een regenjas. Je zou misschien verwachten dat het een gele is, maar hij is rood. Een jas waar hij altijd door wordt herkend en verwisseld. Als je weet wie Erik is wordt iedereen in een rode jas Erik. Hij vindt het fijn om te weten dat hij nooit nat hoeft te worden in dat ene uurtje en 40 minuten.

Rondom de rotonde staan huizen en een paar bomen. De huizen waren ooit hetzelfde, maar hebben in de jaren hun eigen identiteit gekregen in de vorm van een deur, een dakraam, een lik verf, een kozijn. Erik woont in één van die huizen. Door het ronde zolderraam kijkt hij vaak naar de rotonde en als je op zijn bed staat past de middelste cirkel precies in het raam.

Het regende niet toe hij het zag gebeuren. Iemand in een rode regenjas fietste in volle vaart tegen de boom in het midden van de rotonde. De persoon vloog niet tegen de boom aan maar werd er net langs geslingerd. Hij of zij maakte een koprol als een turnster die van de balk af springt, de armen gespreid. Het verschil met de turnster was dat deze persoon plat op de grond landde, uitgerold, gezicht naar de hemel gericht, armen opzij, alsof de persoon klaar lag om een engel in de sneeuw te maken. De auto die aan kwam rijden stopte en veroorzaakte het begin van een slinger aan auto's, mensen stapten uit en de slinger groeide. Er ontstond een clubje rondom de persoon in de rode jas. Als een stelletje mieren rond een aardbei werden ze er naartoe getrokken.

Eén voor één zag hij zijn burens uit de huizen komen. Eerst mevrouw de Boer met haar hondje die altijd blaft zodra je langs haar deur loopt, toen Shannon, waarbij je nu ook kan zien dat ze zwanger is, Daan en Sita, Sita had zelfs haar sloffen nog aan, Frank met de snor, gewoon Frank en als laatste Lisa, zij liep heel langzaam. Erik zag ze allemaal naar de persoon op de grond kijken. Ze dachten dat Erik daar lag. Hij probeerde te zwaaien maar dat ging niet. Alleen zijn hoofd paste voor het raam. Toch keken ze hem opeens allemaal aan. Van de grond verplaatste hun blik naar boven, hun hoofd naar Erik gericht.

“Hier ben ik,” zei hij zacht.

KUNST EN STOF

We weten hoe we kijken. We weten nu dat we niet allemaal hetzelfde zien. Maar wat gebeurt er dan met je blik als je in een museum bent? Of een galerie? Of een expositieruimte?

Vorige week trok een boek in de bibliotheek mijn oog. Een boek dat smaller leek dan de andere boeken om mij heen maar niet klein. Op de voorkant was in goud een uitgehouwen hoofd van een Grieks standbeeld zonder gezicht te zien. Een kop zonder gezicht met in het midden een stip. Als je er met je vinger overheen gleed voelde je het reliëf van de print.

'Koenraad Dedobbeleer' stond eronder in zwart. Het was een naam die voor mij meteen tot de verbeelding sprak, een naam van iemand die woorden zou kunnen zeggen die er toe doen. Alleen praat als er iets te zeggen valt. Een man in een stofjas, modderige nette schoenen, zonnebril aan zijn t-shirt gehangen. Ik durfde niet op te zoeken hoe hij er écht uitzag.

Het boek dat de titel *Kunststoff* had bleek gevuld met afbeeldingen van zijn werk, want Koenraad Dedobbeleer is een kunstenaar.

Ik blader en zie verschillende materialen, vormen, en werken naast elkaar. Niet alleen de foto's staan naast elkaar maar in de overzichtsafbeeldingen is ook te zien dat hij veel verschillende soorten objecten naast elkaar plaatst.

De titel *Kunststoff* is Duits voor Kunststof, een materiaal dat ik veel zie op de afbeeldingen van de expositie in Wiels. Het is een titel die iets zegt over de combinatie van Kunst en Stof.

Kunst en stof. Wat bedoelt hij met kunst en wat bedoelt hij met stof? Geeft hij nu zelf aan dat zijn werk Kunst is? Gemaakt van Stof? Stof is niet alleen stof of textiel. In de scheikunde wordt met stof een vorm van materie bedoeld die een gelijke chemische samenstelling heeft. Tegelijk is stof ook vuil. Kleine vuildeeltjes die door de lucht zweven en langzaam neerdalen. Het is niet te zien op de foto's. Op de afbeeldingen van de expositie ziet alles er netjes uit, schoon, alsof er nooit iemand is geweest. Ik denk dat Dedobbeleer de term 'stof' gebruikt om de breedte van zijn materiaal aan te duiden en daarmee tegelijkertijd de grootte van de variëteit van zijn werk.

De eerste helft van zijn titel: 'Kunst', kan op zijn eigen werken slaan, maar ook een verband zijn met wat er eerder in de kunstwereld is gepresenteerd. Zijn werken raken de geschiedenis aan. Een klassiek schilderij dat uit 1400 zou kunnen komen balanceert op een standaard naast een paar pastelgroen gekleurde buizen. Een print van een Grieks standbeeld hangt aan een felgeel gekleurde muur met op de grond een rood plastic bekertje. Het 'klassieke' naast het 'moderne' versterkt elkaar. Maar wat betekent het? Neem bijvoorbeeld afbeelding vier. Er staat een wit standbeeld in de ruimte dat ik herken, uit de kunstgeschiedenisboeken of uit musea, het is een universeel beeld. Daarnaast staat een ander wit object, het heeft de vorm van een springveer, maar doet ook denken aan warmtebuizen. Er lopen leidingen naartoe, maar ik kan niet zien waar ze vandaan komen en of ze een functie hebben.

11 John Berger, *Ways Of Seeing*, Episode 1 (1972)
12 Medium, het middel waarmee iets gepresenteerd wordt.
13 John Berger, *Ways Of Seeing*, Episode 1 (1972)

De titel van het standbeeld is *Nominal Representation* (2018) en sluit aan bij mijn gedachten over het werk. Namelijk dat het beeld een representatie is van iets dat al bestaat, iets herkenbaars. Het andere werk heet *A sense of Inadequacy of One's Own Understanding* (2018). Een minder duidelijke titel, net als het werk zelf, maar naar mijn idee wel heel erg passend bij het werk. Het interessante is dat ik beide werken heel anders had bekeken als ze los van elkaar waren geweest. Als ik bijvoorbeeld alleen *Nominal Representation* had gezien had ik gedacht dat het een nogal simpel werk was. Te makkelijk misschien, omdat het een representatie is van iets dat al bestaat. Op heel veel plekken, al te vaak gezien. Het werk *A sense of Inadequacy of One's Own Understanding* zou ik daarentegen misschien te ingewikkeld vinden, niet snappen omdat het weinig aanknopingspunten heeft. Nu ze samen zijn probeert mijn oog connecties te maken. Uit te vogelen waarom ze naast elkaar zijn gezet. Ik zie bijvoorbeeld een verband tussen hoe de jurk van de dame van het standbeeld naar beneden valt en hoe de ronde vormen van het tweede object daarop lijken. Er is sprake van een overgangssynthese uit het vorige hoofdstuk. Ik heb de werken door mijn binnenwereld gehaald en dat resulteerde in de connecties die ik hierboven benoem.

In de documentaire *Ways of Seeing* van John Berger bespreekt hij hoe het kijken naar kunst is veranderd na de komst van de camera. We kunnen werken die eerst vastzaten in de lijst, aan de muur van het museum, op de wanden van een kerk, in de ramen van de kathedraal, overal bekijken waar we willen.

*The painting on the wall, like a human eye, can only be at one place at one time. The camera reproduces it, making it available in any size, anywhere, for any purpose.*¹¹

De documentaire van John Berger komt uit 1972 en bespreekt voornamelijk reproductie op de televisie en gedrukte replica's van kunstwerken, maar nu hebben we ook nog eens allemaal een klein tv'tje bij ons in de vorm van een smart phone. Op elk gewenst moment kunnen we een afbeelding te voorschijn toveren en bekijken. *You are seeing them in the context of your own life* zei John Berger en dat is precies hoe kunstwerken anders kunnen worden geïnterpreteerd en bekeken. We zien het niet meer in de context van andere kunstwerken, maar we zien het nadat we langs foto's zijn gescrold op Instagram en we een gesprek hebben gevoerd op Facebook. We zien het tussen allemaal andere soorten afbeeldingen die er niks mee te maken hebben. Het verandert de manier waarop we naar het kunstwerk kijken. John Berger benoemd hoe de combinatie van beelden andere resultaten oplevert dan wanneer je een afbeelding bekijkt zonder afleiding. Het zou kunnen worden gezien als een aanvulling op de fenomenologie van Maurice Merleau-Ponty. Berger heeft het namelijk niet alleen over de binnenwereld maar ook het medium¹² waar je een werk 'doorheen' ziet. Als een extra synthese. Een manier waar het resultaat van wat we zien de binnenwereld + de buitenwereld + het medium is.

*The meaning of an image can be changed according to what you see beside it or what comes after it.*¹³ Het is iets wat Koenraad Dedobbeleer zelf in scene heeft gezet. Hij heeft afbeeldingen naast elkaar gezet die niet in hetzelfde hokje passen. Het is

belangrijk wat er naast staat en wat er omheen is. Want wat heb je eerder gezien? Wat zie je erna? Alles beïnvloedt elkaar. Door de combinatie ben ik beter gaan kijken, anders, zoekender. Dat vind ik goed. Ik ben blij dat Koenraad Dedobbeleer ervoor heeft gezorgd, dat ik beter heb gekeken.

Bladerend vraag ik mezelf af waarom ik dit wil bekijken. Word ik getrokken door de kleuren die ik zelf ook vaak in mijn werk gebruik? Of komt het doordat de objecten mij doen denken aan speeltoestellen? Heeft het te maken met hoe alles tot in de puntjes is verzorgd?

Het is heel verzorgd, bijna te perfect. De expositieruimtes die ik zie op de afbeeldingen zijn wit, neutraal, strak. Nergens zijn mensen te zien, geen enkel spoor hebben ze achtergelaten. Zijn ze er überhaupt ooit wel geweest? Stof bestaat niet in de ruimtes. Koenraad heeft over elk detail nagedacht. Zelfs de kleinste objecten krijgen een podium en aandacht. Alles wordt even belangrijk. Alsof hij heeft geprobeerd verschillende objecten waar je normaal snel overheen zou kijken uit te lichten.

Koenraad Dedobbeleer helpt de kijker met het ontdekken van onopvallende dingen. Buizen worden beschilderd alsof het boomschors heeft en daarmee anders bekeken. Het zijn niet dezelfde buizen als die van de aannemers als ze een huis gaan verbouwen. Niet dezelfde als die van de dakgoot naar beneden lopen. Het zijn de bezoekers die het zien en proberen connecties te leggen. Met informatie die hij of zij tijdens de expositie in zich opneemt kunnen er nieuwe verbindingen worden gemaakt, gaat de kijker de buizen die hij de volgende dag bij het oud vuil ziet liggen misschien anders zien.

Ik noemde al eerder dat alles heel goed tot in de puntjes is verzorgd maar dat geeft tegelijk weinig ruimte voor eigen ideeën. Het wordt op een net bordje geserveerd, de kruiden zijn al toegevoegd, de combinaties zijn al gemaakt, de kok heeft het voor je bepaald. Ik denk dat het nog beter of interessanter had kunnen zijn als er af en toe nog iets mis lijkt te gaan in de opstelling. De combinatie van objecten die Dedobbeleer de kijker voorschotelt, zou hem of haar af en toe moeten wakker schudden. De bezoeker had dan zelf nog wat zout kunnen toevoegen, misschien zelfs even de keuken in gemogen.

Want de kijker is niet dom. De toeschouwer heeft vooral een duwtje nodig om in de zee van de wereld van de kunstenaar te springen maar moet er wel zelf in zwemmen. Uiteindelijk staat de kunstenaar er meestal niet naast om altijd alles uit te leggen, of een zwembandje om te doen.¹⁴

14 https://www.metropolism.com/nl/reviews/36993_wiels_koenraad_dedobbeleer

BLAFFENDE HONDEN

“Goedemorgen.”

“Ook goedemorgen.”

Daan kijkt haar met een schuin hoofd aan, ziet er boos uit maar is dat eigenlijk niet. Ze draagt een lange zwarte jas tot haar enkels en hij bedenkt zich dat ze er niks onder aan zou kunnen hebben. Ze blijft lang stil staan bij de chocolade. Hij vindt neuzen niet per se iets aantrekkelijks maar zij heeft echt een mooie neus. Het is een beetje een vragende neus, met een moedervlek op de linkervleugel, rood van de kou. Ze kijkt opeens terug en Daan schrikt. Ze blaft.

“Wat de fuck.” zegt hij en hij kijkt weer op zijn telefoon. Hij voelt dat zijn nek rood is. Zonder zijn hoofd op te richten probeert hij te zien waar ze staat. Niet meer bij de koekjes en chocolade. Hij doet alsof hij iets moet pakken uit de kast, rolt met zijn bureaustoel naar links en ziet dat ze bij de chips en nootjes staat, een zak walnoten uit het schap haalt en in haar jaszak laat glijden. Als je nu naar haar kijkt zou je niet kunnen bedenken wat ze net heeft gedaan. Als hij niet had opgekeken had dit moment niet bestaan. Hij kan doen alsof het er niet was. Het is in de hoek waar geen camera op staat. Zelfs daar bestaat het niet. Hij moet denken aan alle docenten op de middelbare school die zeiden “Spieken mag, maar als ik het zie krijg je een 1”, ze zeiden het nooit tegen hem.

Daan kijkt nog eens. Herinnert zichzelf eraan dat hij hier werkt en het niet verboden is te kijken naar mensen die binnen komen. Als ze nog eens blaft, blaft hij maar terug. Een doosje tampons verdwijnt in een andere zak. Hij heeft het weer gezien. Shit. Hij staat op en weet dan eigenlijk nog steeds niet wat hij moet doen.

“Hé,” hij rekt de e langer uit dan hij zou willen, alsof hij een vraag stelt. Heeeee?

“Wat?”

“Je mag niet stelen hier,” Daan vervloekt zichzelf om deze zin. Ziet al voor zich hoe ze haar jas

open doet en een pistool tevoorschijn haalt, hij het geld uit de kassa aan haar moet overdragen, dat het gênant zal zijn.

“Je mag hier niet stelen? Waar wel dan?” Ze kijkt eerst boos en lacht dan. Haar lach is ook mooi. “Als je nu niet teruggeeft wat er in je zakken zit bel ik de politie.”

“Weet je dat zeker?”

“Ja.”

Ze loopt naar hem toe, hij staat achter de toonbank maar zet toch voor de zekerheid een stapje naar achteren, hij hoort achter hem een paar pakjes sigaretten vallen. Ze steekt haar hand naar hem uit.

“Sita.”

Hij pakt haar hand aan, ze knijpt hard.

“Daan.”

“Hoi Daan. Wat heb je mij zien stelen?” “Walnoten en eh tampons?”

Ze haalt de walnoten en tampons uit haar zakken en legt ze op de toonbank. Glimlacht. “Mag ik deze afrekenen?”

“Dat is samen €9,75.”

Ze pakt een pen uit de pennenbak, haalt een tientje uit haar zak, schrijft haar naam en nummer erop, laat het tientje liggen en loopt naar buiten.

Daan en Sita wonen nu samen op nummer 12 op de rotonde en Erik kent het verhaal uit zijn hoofd. Soms komen dingen samen die niet bij elkaar horen.

KANAAL DIGITAAL

Eerder had ik het al over het uitlichten van dingen die je niet zo snel ziet. De leegtes waar Maurice Merleau - Ponty het bijvoorbeeld over had, een gedeelte in onze blik wat we niet zien. Dingen die er wel zijn maar soms even verdwijnen in de vide van ons blikveld. Een knippering of oogbeweging kan deze weer laten verdwijnen. We zien misschien de vijf duiven op het dak niet, waarvan er eentje wit is. Of dat het oor van je oma links lager zit dan rechts. Het viooltje dat tussen de vuilnisbakken staat. De vlek op de grond die precies de vorm van een liggende vrouw heeft. Dat alle bomen op station Amsterdam Zuid van een andere soort zijn. De jongen voor je heeft twee kruinen op zijn achterhoofd.

Het is belangrijk om jezelf soms te helpen herinneren aan wat er allemaal om je heen is. Vooral in een tijd waarin er zoveel over het hoofd wordt gezien.

Voor een deel heeft dat te maken met digitalisering. De camera en tv van John Berger zijn aangevuld door telefoons, tablets, laptops. Routes worden uitgestippeld door telefoons in plaats van gevraagd aan de man met de hond aan de overkant van de straat, die je had kunnen wijzen op het gele gebouw waar je naar links had gemoeten, of de bloemenwinkel waar je rechtdoor blijft gaan, de brug die is vernoemd naar de prinses, etcetera. Verveelde kinderen krijgen een iPad voor hun neus. Worden niet naar buiten gestuurd om daar in de boom een huis te zien, de stoep als racebaan, de schuur als kasteel.

Harmen de Hoop is heel goed in het uitlichten van dingen die je niet zo snel ziet. Hij maakt als kunstenaar kleine aanpassingen in de openbare ruimte waardoor je er beter naar kijkt. Waardoor de plek, het object, de situatie verandert maar toch ook hetzelfde blijft. Het is te vergelijken met waar Maurice Merleau - Ponty het over heeft in *Fenomenologie van de waarneming*. Tegen welke achtergrond plaats je 'de ander'? "Vooral het onnadrukkelijke fascineert mij. Als je iets aan een muur van een museum hangt, is het per definitie kunst. (...) de context van de plaats bepaalt bij voorbaat dat wat je te zien krijgt. Op straat is dat anders. Als ik een basketbalveld in een museum schilder, zal men al snel denken dat ik op een conceptuele manier iets wil zeggen over het leven als spel of dat ik de functie van het museum ter discussie wil stellen. Maar als ik een basketbalveld op straat schilder, op een plek waar in theorie de Dienst Ruimtelijke Ordening van de gemeente een speelplaats had kunnen maken, hoe moet dat dan geïnterpreteerd worden?"¹⁵

De Hoop weet met kleine veranderingen iedereen die langs loopt te verrassen. De witte muren die normaal om een kunstwerk heen staan ontbreken en het werk wordt daardoor iets dat van iedereen is. Waar iedereen het over kan hebben. Hij maakt van de wereld een museum. Kiest alledaagse plekken zonder teveel betekenissen. Zorgt daardoor voor een andere kijk op de stad. Zouden alle stukken met zand in de stad nu een zandbak zijn? Waarom zijn de lijnen op parkeerplaatsen niet tegelijkertijd ook basketbal-lijnen? Waarom hebben we geen openbare moestuinen op voetpaden? Waarom is alles zoals het is? Vragen die misschien in je opkomen als je het werk van De Hoop tegenkomt. Een resultaat dat naar mijn mening echt prachtig is. Vragen die hopelijk helpen de wereld een beetje aandachtiger te bekijken en ervoor zorgen dat

je minder vastgeplakt zit aan je scherm. Want veel van wat we dagelijks meemaken verschijnt op een scherm. We willen kijken, kijken, kijken. Luisteren minder goed dan vroeger, lijkt het.

Marshall McLuhan schrijft er in zijn boek *The medium is the message*¹⁶ over. Het oor was het meest dominante orgaan betreft sociale interacties voordat er een alfabet bestond. "Hearing was believing." Het fonetische alfabet zorgde ervoor dat de magische wereld van het oor verplaatst kon worden naar de wereld van het oog. Met de jaren is de wereld van het oog alleen maar gegroeid. We willen nu liever eerst zien en dán geloven. Iets vertellen is niet meer genoeg. Onze fantasie lijkt achteruit te zijn gegaan.

McLuhan bespreekt ook¹⁷ dat Michael Faraday, de man die ons aan de elektriciteit heeft geholpen, met een gebrek aan educatie de grootste ontdekkingen heeft gedaan. Zonder een opleiding kon Faraday vrijer denken, andere hoeken bekijken en ontdekken op een meer kinderlijke manier. Het is als het verschil tussen een professional en een amateur. De amateur heeft niks te verliezen. De professional doet wat hij of zij al kent en al eerder heeft gedaan en/of geleerd. De amateur kan breken met de regels omdat hij deze niet kent. Betekent dat dan dat de amateur ook beter kan kijken dan de professional? Want dat is waar ik het over heb. Hoe kan je kijken en méér zien. Een amateur ziet waarschijnlijk sneller dingen die misschien niet relevant zijn. Zet de amateur en de professional bijvoorbeeld in een bos en vraag ze een schat te zoeken. De professional gaat misschien op zoek naar sporen, gebroken takjes, tekenen van leven waar je het niet verwacht, een omgewoeld stukje aarde, volgt een logisch stappenplan. De amateur zal gewoon rondlopen, onderweg een eekhoorn zien, misschien drie keer langs dezelfde boom lopen, de schat per ongeluk vinden, of niet, maar hij zal het naar zijn zin hebben gehad. Met dit voorbeeld probeer ik te laten zien dat het voor het 'kijken' niet heel veel uitmaakt wat je weet, of hoe snel je iets ziet, maar hóe je kijkt. Het ligt in de mogelijkheid je te kunnen laten verrassen. Dat je achter een nieuwe ontdekking kan komen.

Kinderen/jongeren weten tegenwoordig vooral heel veel over heel veel verschillende dingen. Door alle informatie die ze online tot hun beschikking hebben is het niet meer zo nodig om van één ding heel veel te moeten weten en daar je beroep van te maken. Iedereen kan alles en niemand kan meer iets. Is dat ook waarom we niet meer goed om ons heen kijken? Als we iets hebben gemist, iets zijn vergeten, iets niet goed genoeg hebben opgeslagen zoeken we het gewoon op. Hele oeuvres van kunstenaars zijn online te vinden, je kan soms zelfs dichterbij komen dan in een museum, inzoomen op elk gewenst stukje van het schilderij. Dat wat John Berger in deel twee zei over de komst van de camera en de tv: "The meaning of an image can be changed according to what you see beside it or what comes after it",¹⁸ kan ook betrokken worden op de technologie van nu. Waarom zou je nog een museumjaarkaart aanschaffen als je alles kunt bekijken op het internet? Of met een VR-bril.¹⁹ Je kan met zo'n bril om je heen kijken, ziet kunstwerken in 3D. Je kan het alleen niet aanraken, maar dat kan in een museum ook niet.

¹⁶ Marshall McLuhan, *The medium is the message - An inventory of effects*, Gingko Press 2001, blz. 44,45
¹⁷ Marshall McLuhan, *The medium is the message - An inventory of effects*, Gingko Press 2001, blz. 92,93
¹⁸ John Berger, *Ways Of Seeing*, Episode 1 (1972)
¹⁹ VR-bril, Virtual Reality. Door de bril op te zetten krijg je beelden meteen op je netvlies. Je ontvangt geen visuele informatie meer van de echte omgeving omdat de bril je ogen volledig ontsluit. Het is 3-dimensionaal (3D), interactief en 360 graden.

¹⁵ Citaat van Harmen de Hoop <https://harmendehoop.com/about/>

We kunnen op het internet zien hoe het huis van onze collega eruit ziet, we hoeven er niet naar toe. Zelfs op de maan kunnen we virtueel wandelen als we dat willen.

Socrates zei ooit in de Phaedrus²⁰ *“The discovery of the alphabet will create forgetfulness in the learners’ souls, because they will not use their memories; they will trust to the external written characters and not remember of themselves... You give your disciples not truth but only the semblance of truth; they will be heroes of many things, and will have learned nothing; they will appear to be omniscient and will generally know nothing.”*²¹

Socrates zal zich inmiddels al meerdere malen hebben omgedraaid in zijn graf en zich afvragen wat we nog wél doen met ons hoofd.

Toch doen we nog genoeg met ons hoofd. De één meer dan de ander maar dat is niet erg. Vroeger hadden we gelukkig ook niet een wereld vol wetenschappers, of vol kunstenaars, of vol filosofen, of vol schrijvers, of vol bakkers, of vol slaggers. Niet iedereen is hetzelfde. We hebben allemaal een andere bril, die ons kenmerkt en onderscheidt. Er zijn nog genoeg mensen die wél van hun scherm opkijken. Mensen die verdwalen. Jongeren die hun telefoon thuis laten liggen. Mensen die sterren in elkaars ogen zien. Kinderen die hutten bouwen zoals de fotoserie van Theo Audenaerd bewijst.²² *“Ik zie ze echt overal”*, zegt Audenaerd. Hij fotografeert al jaren hutten tijdens zijn wandelingen in bossen ten zuiden van de Veluwe. Op de Posbank, de Utrechtse Heuvelrug, De Blauwe Kamer, de Holterberg, de Mookerheide en de Strabrechtse Heide en de Campina en de Smitsschorre in Zeeuws-Vlaanderen en nog veel meer. Het resultaat is een serie van fantasieën opgebouwd uit takken en bladeren. Een ode aan alles en iedereen die buiten speelt.

20 De Phaedrus is een dialoog van Plato, waarschijnlijk rond 370-360 v.Chr. geschreven. De dialoog gaat tussen Phaedrus en Socrates, die beiden ook in de Symposium van Plato voorkomen.

21 Marshall McLuhan, *The medium is the message - An inventory of effects*, Gingko Press 2001, blz. 113

22 <https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/deze-boshutten-zijn-het-bewijs-dat-kinderen-tegenwoordig-nog-wel-buitenspelen-b596c73f/>

EVERGREEN

Het huis aan de rotonde waar Lisa woont heeft een gele deur. Voor haar eerste huis zonder ouders vindt ze dat best een kinderachtige kleur maar inmiddels is ze 30 en kan ze zich niet meer voorstellen dat ze er eerst een hekel aan had. Haar huis ligt, als je vanuit het centrum komt, aan de linkerkant. Dat is onhandig want dan moet je toch bijna de hele rotonde rond om er te komen. Over de stoep durft ze niet zo goed met een fiets. Frans is een politiemann. Shannon daarentegen woont volgens Lisa precies goed. Zij hoeft bijna niet de rotonde op en is dan al thuis.

Lisa heeft wel eens voor de grap tegen Shannon gezegd dat ze een huizenruil zouden kunnen doen maar bedacht zich later dat ze dit niet echt als grap bedoelde. Shannon wilde dat niet omdat ze zwanger is en ze snel misselijk wordt van het fietsen op rotondes. Dat leek Lisa nogal sterk, maar ze zei er niks van.

Shannon en Lisa gaan weleens samen brunchen. Gewoon thuis want ze willen geen 10 euro uitgeven aan een broodje met ei. Vaak hebben ze het dan over vroeger. Vergelijken ze elkaars jeugd en hebben het erover hoe ze hun eigen kinderen zouden opvoeden. Lisa doet heel lang over het doormidden snijden van haar boterham met avocado, kaas en scrambled eggs als Shannon vertelt over hoe makkelijk ze zwanger is geworden, dat de vader net naar IJsland vertrokken is laat ze even achterwege.

“Als je het écht wilt, gebeurt het gewoon zó snel. Echt niet normaal.” Lisa knikt. Heeft opeens niet meer zo'n zin in haar broodje.

“Lies, wat voor soort dingen deed jij als kind het liefst?”

Lisa en haar broertje waren een heel weekend bezig geweest om een vlot dat ze langs de rand van het water vonden op te lappen. 's Ochtends vertrokken ze in hun overalls, zij een rode, hij een blauwe, een *Evergreen* in hun ene zak en een pakje appelsap in de ander, naar het vlot. Na veel gesleep, getrek en natte voeten hadden ze een vlot gecreëerd voor één persoon dat scheef hing omdat één van de twee olietonnen steeds een beetje voller liep met water. Vol trots nodigden ze hun ouders uit om hun eerste echte vaart te bekijken en liepen daarna naar de burens om de buurjongen uit te nodigen om te komen kijken naar wat ze gedaan hadden. Hij leek niet echt onder de indruk en de week erna had hij zelf een vlot. Gebouwd door zijn vader, met overgebleven planken van hun woonkamer-vloer, drijvend op een massief blok ingepakt piepschuim, zo groot als een tweepersoonsbed. Volgens Lisa kon je er zelfs op springen als je dat had gewild. Lisa en haar broertje wisten niet of ze boos of blij moesten zijn toen ze er met z'n drieën op zaten.

“Goh, ja, die Evergreens. Die had ik gelukkig nooit, maar ik ruilde weleens met een vriendinnetje omdat zij nooit lekkere koekjes mee kreeg. Mijn kind zal nooit *Evergreens* mee naar school hoeven nemen.”

Shannon aait over haar buik en Lisa kijkt om zich heen. Als Shannon in dit huis blijft zal het kind ook nooit een vlot gaan bouwen.

ZIEN WAT JE NIET ZIET

In het voorwoord eindigde ik met de vraag *Hoe kan je zien wat je niet ziet?* en benoemde ik dat er zonder grote gebouwen geen kleine hoekjes zijn. Er zijn grote gebaren nodig om de kleine dingen te onderscheiden. Een detail is geen detail zonder naast iets te staan dat groter is. Maar zijn de details altijd onbelangrijk? Kunnen details wel groter gemaakt worden?

having a misunderstanding makes you use your imagination more

I'm making objects that try to talk to you

my work is less about life, it's more about what is it what we see all the time, what is it we are understanding

- Laure Prouvost²³

Laure Prouvost is een kunstenaar geboren in Justelieu (Frankrijk) in 1961²⁴ en ze is nu 58 jaar oud. Als ik Justelieu op het internet zoek krijg ik alleen resultaten die gerelateerd zijn aan Prouvost. Een foto van haar, een aantal links naar kunstsites, een link naar findagrave.com, een foto van een expositie van haar. Alsof ze de plek zelf heeft verzonden en iedereen heeft geaccepteerd dat je er niks over kan vinden. Had ik nou maar een atlas.

Na haar mysterieuze geboorteplaats koos ze Londen om te wonen en te studeren aan Central Saint Martin's College en het Goldsmith College. Inmiddels hopt ze heen en weer tussen een huis in Londen, een huis in Antwerpen en een caravan in een Kroatische woestijn.

Haar werken zijn kleine verhaaltjes die met elkaar lijken te communiceren, waarin fictie wordt gecombineerd met non-fictie. Haar verhalen kunnen worden verteld in installaties, films, schilderijen, sculpturen, wandkleden, performances, fragmentarische verhalen of rechtstreeks aan de luisteraar. Ze bouwt bruggen tussen taal en beeld, en belicht de relatie tussen afbeeldingen en tekst.

In een interview²⁵ met Anna Goetz²⁶ en Barbara Stevni²⁷ vertelt Prouvost over een performance die ze organiseerde met Barbara Stevni in The Whitechapel Gallery, 29 november 2012. Met z'n tweeën voerden ze een gesprek - over hun leven als vrouwelijke kunstenaar en alles wat daarbij hoort - waar een opera-zangeres naast zat. Iemand die af en toe delen van hun zinnen zingend herhaalde. Stukjes zinnen die er misschien niet toe deden werden belangrijk, duwden soms zelfs het onderwerp van het gesprek aan de kant, leidde het een andere kant op of gaven de belangrijke onderdelen een nog grotere lading.

*"It was fascinating to be translated into singing actually. And also quite pleasant to have the time to think of your next sentence to say."*²⁸

Door de opera-zangeres willekeurig stukjes van zinnen te laten herhalen worden alle woorden belangrijk. Ze ontwikkelden een nieuwe manier van praten. Gingen beter luisteren en beter nadenken. Zo ook het publiek.

23 <https://www.youtube.com/watch?v=2V3TrbfV9t8> - Laure Prouvost | Turner Prize Winner 2013 | TateShots

24 <https://www.palaisdetokyo.com/en/event/laure-prouvost>

25 Laure Prouvost, Hit Flash Back, Mousse Publishing 2016, blz. 9,10

26 Curator uit Duitsland, en tevens curator van de expositie LAURE PROUVOST. ALL BEHIND, WE'LL GO DEEPER, DEEP DOWN AND SHE WILL SAY... in het MMK Museum voor moderne kunst, Frankfurt am Main.

27 Conventionele kunstenaar uit Londen, ze richtte de Artist Placement Group (APG) op, die het doel hadden kunst niet alleen maar te laten zien in galerieën en musea maar ook daar buiten.

28 Laure Prouvost, Hit Flash Back, Mousse Publishing 2016, blz. 9,10

29 Laure Prouvost, Hit Flash Back, Mousse Publishing 2016, blz. 105, 112-115
30 Laure Prouvost, Hit Flash Back, Mousse Publishing 2016, blz. 105, 116

Het is dus een werk geweest dat de zintuigen versterkte. Luisteraars gingen beter luisteren en hebben misschien bij het volgende gesprek dat ze zelf voerden ook wel meer nagedacht over wat ze zeiden en wat anderen horen dan eerst. Wat als de zin die ze uitspraken door de straat werd geschreeuwd? Zouden ze het dan nog wel zeggen? Het kunstwerk wordt in gedachten meegenomen na het verlaten van de galerie. Het blijft langer leven dan alleen het moment waarop het plaats vond.

Een ui, een citroen, een wortel en een tomaat op een sokkel (afbeelding 20). Laure Prouvost geeft een stem aan dingen waar we normaal overheen kijken. In de video bij dit werk vertelt Laure Prouvost dat ze op een ochtend wakker werd en er groentes vanuit de hemel op haar bed waren gevallen, gaten hadden gemaakt in het plafond en daar doorheen waren gekomen. Elke video uit deze serie vertelt een grappig of fantasierijk verhaal over een object dat je dagelijks kan tegenkomen.²⁹ Een object dat een detail lijkt te zijn wordt opeens groot. Groeit uit tot iets belangrijks.

In 2013 maakte Laure Prouvost een nieuwe serie van objecten op sokkels genaamd *Reliques Mientras no mirabas / While you weren't looking*³⁰ relikwieën uit haar films die met taal een nieuwe functie krijgen en de kijker nog intenser naar de objecten laat kijken. Ze geeft de toeschouwer een nieuwe blik, eentje waarmee ze zelfs door de schil van een sinaasappel heen kunnen kijken. Het zijn allemaal alledaagse objecten die we zouden kunnen tegenkomen in ons eigen huis. Een theekopje, een paar voetbalschoenen, een sinaasappel, een glas water, een brood, een verfrommeld stuk tape, dat soort dingen.

Een relikwie is volgens mijnwoordenboek.nl:

1. Aanbeden voorwerp
2. Als heilig beschouwd overblijfsel
3. Deel van een vereerd persoon
4. Heilig overblijfsel
5. Heilig overblijfsel van iets
6. Heilig voorwerp
7. Heiligdom
8. Naam van heilige stukjes (vind ik persoonlijk de leukste beschrijving)
9. Overblijfsel van heilige
10. Reliek
11. Vereerd overblijfsel
12. Vereerd symbool
13. Vereerd voorwerp

Een relikwie is een detail dat heel groot wordt gemaakt. Een detail dat eerst niks was, over het hoofd werd gezien, iets onbenulligs was, wordt als relikwie opeens belangrijk. De aanraking van een heilig persoon en stof wordt goud. In het werk van Prouvost betekent het dat kleine details worden vergroot. Iedereen kan een heilig persoon worden. Alles kan heilig worden. Door haar serie aan relikwieën wordt opeens alles mogelijk. Alles waar je naar kijkt, alles in de wereld krijgt opeens een kans om belangrijk te worden.

Overhemden voor €19,99 van de H&M doen niemand iets, maar het overhemd dat van je opa is geweest dat nog een beetje naar zijn after shave ruikt doet je glimlachen en wil je aanraken. Het theekopje waar je thee uit kreeg van je oma haalt herinneringen naar boven, maar het vergelijkbare kopje dat je ziet in de kringloop vind je lelijk.

Relikwieën zijn de overblijfselen van de mensen die niet worden vergeten. Laten we deze term verder trekken dan godsdienst. Laten we net als Laure Prouvost waarde hechten aan het onbenullige. Ze sokkels geven en spotlights. Toeters en films. Parades en vlaggen. Laten we ze in musea neerzetten. Precies doen wat Laure Prouvost ook doet. Het onbelangrijke, belangrijk maken. Het kleine, een groot verhaal geven.

In het boek *Hit, Flash, Back* schrijft Fanni Fetzer³¹ over het werk van Laure Prouvost in een stuk getiteld *The Concept Of Fantasy*³². Daarin benoemt ze dat Laure Prouvost eens als 'the most sincere liar of all' is bestempeld vanwege onder andere haar werk over haar grootvader die gestorven zou zijn toen hij een tunnel aan het graven was van Europa naar Afrika. Fanni Fetzer haalt vervolgens een quote van Sigmund Freud aan die zei dat gelukkige mensen geen fantasie nodig hebben, omdat fantasie grotendeels bedoeld is om beelden te creëren die we in ons echte leven missen.³³ Volgens Fanni zijn de fantasieën die Freud bedoeld nogal saai en hoeven we helemaal niet van elkaar te weten dat een dame langer, mooier haar wil en dat het kind op de stoep droomt over een hoorntje met vier bolletjes. Volgens haar zijn fantasieën iets intiems en iets dat we voor onszelf moeten houden.

Laure Prouvost daarentegen doet iets anders. Iets dat Freud *ars poetica* noemt; het universeel maken van een persoonlijk gevoel. Kunstenaars kunnen hun fantasieën in kunst, literatuur, film en theater overbrengen aan een kijker en het meer laten zijn dan alleen een fantasie. Een kijker ervaart het niet als zijn eigen fantasie of verhaal maar kan zichzelf er wel aan verbinden zonder het gênant te vinden.

Gelukkige mensen fantaseren vooral als ze ongelukkig zijn. Ongelukkige mensen zijn vergeten hoe ze moeten fantaseren. Laten zien hoe anderen fantasieën hebben kan, denk ik, erg helpen. Welke verhalen zijn er eigenlijk? Wat zijn de opties? Hoe kijken anderen? Goed om je heen kijken is ook een soort onderzoek. Je kan zien wat er allemaal is, alle stukjes andere levens om je heen, kleine en grote onderdelen. Je kan zien wat voor onderbroek iemand anders aan de waslijn heeft hangen. Je kan horen hoe een moeder haar kind probeert op te voeden. Je kan ruiken wie er aan het koken is. Misschien wil je, als je curry ruikt, ook graag een curry maken. Iets heel normaal wat je hebt geroken op straat is een fantasie geworden.

Het voelt alsof ze mij iets wil leren, met haar werken een lezing geeft. Dingen vertelt, waar we allemaal van kunnen leren. Hieronder vijf tips die ik van Laure Prouvost leerde om beter naar de wereld te kijken en de details niet te vergeten.

1. Maak relikwieën. Laure Prouvost kiest objecten uit haar video's en maakt daar relikwieën van. Ze maakt ze groter en belangrijker dan ze ooit waren. Doe dit zelf ook met de lege balpen, met de kastanje uit het bos, de sleutel van de schuur. Maak sommige dingen mooier of belangrijker dan ze lijken te zijn. Maak details groter.

2. Verzin. Bedenk je eigen verhaal, je eigen toekomst, je eigen leven. Zorg er net als Prouvost voor dat je alles kan doen wat je wilt of wenst.

3. Fictie en non-fictie horen bij elkaar. Wie zegt dat het niet waar is dat de opa van Laure stierf toen hij een tunnel aan het graven was van Europa naar Afrika? Er is nooit één waarheid. Dat wat in de krant staat is ook niet altijd waar. Het is een combinatie van onwetendheid en kennis.

4. Versterk je zintuigen en ga op onderzoek uit. Leer beter kijken. Leer beter luisteren. Leer beter ruiken.

5. Zing eens een zin. Neem een (opera-)zanger en/of zangeres mee op pad. Zing eens een conversatie en kijk of je dan nog steeds dezelfde dingen wilt zeggen.

31 Directeur van Kunstmuseum Luzern (Zwitserland) sinds 2011. Daarvoor zat ze in de redactie van het culturele Zwitserse tijdschrift *Du*, en was ze assistent curator bij Kunstmuseum Thun. Ook heeft ze als directeur gewerkt bij Kunsthaus Langenthal.

32 Laure Prouvost, *Hit Flash Back*, Mousse Publishing 2016, blz. 205-211

33 Sigmund Freud, lezing op 6 december, 1907, voor het eerst gepubliceerd in *Neue Revue*

ZWART GAT

Frans met snor had vroeger geen snor. Dat is logisch. Niemand wordt geboren met een snor. Hij is voor de mensen op de rotonde 'Frans met snor' omdat er, toen hij kwam, al een Frans woonde. Niemand weet zeker waar Frans met snor woonde voordat hij aan de rotonde kwam wonen. Hij vond het zelf namelijk niet echt nodig om te vertellen waar dat precies was, vertelde alleen dat het ver was. Zo ver dat ze er niemand zouden kennen. Zo ver dat ze er nooit waren geweest. Zo ver dat ze de geuren niet kenden. Zo ver dat er een andere lucht is. Zo ver dat zijn vader er niet in geloofde. Zo ver dat zijn vrouw niet op hem wilde wachten, een scheiding aanvraagde via de mail, die eerst door zijn dochter werd gelezen. Zo ver dat er geen taal is. Zo ver dat er meerdere boeken over zijn geschreven, kinderboeken zelfs, er zijn films over gemaakt, een museum over gevuld. Zo ver dat de tijd anders werkt. Zo ver dat al het andere kleiner lijkt, zo klein dat je het niet kan pakken, alsof je met handschoenen aan een sigaret uit een pakje probeert te halen. Zo ver dat er nog geen kinderen zijn geweest. Zo ver dat je dingen zal missen die je nooit denkt te missen. Zo ver dat de eerste mens er pas in 1961 voor het eerst is geweest. Zo ver dat je onderweg ernaartoe dood kan gaan. Zo ver dat je kan vergeten dat je er ooit bent geweest.

KUNST VOOR BUITEN

We zijn bij Koenraad Dedobbeleer geweest, Harmen de Hoop en Laure Prouvost. We hebben door exposities gewandeld, werken bekeken, dingen vergeleken, bestudeerd, gelezen, ontdekt. Alledrie hebben ze ons dingen geleerd over kijken. Over het kijken naar kunst en hoe we dat kijken mee naar buiten kunnen nemen. Buiten de muren van een expositieruimte, galerie of museum. Wat hebben ze ons concreet verteld? Is het mogelijk om er een stappenplan van te maken? Een lijst die je helpt om de wereld als een museum te zien, alles aandachtig te bekijken, cadeau's te ontdekken en geheimen te zien in de wereld?

Maurice Merleau - Ponty heeft verteld over hoe alles wat je ziet door een molen van je innerlijk heen wordt gehaald. Dat de eenheid van het bewustzijn tot stand komt door 'overgangssynthese'. We voegen dan volgens hem niet de binnen- en buitenwereld samen, maar is er een proces van overgangen. Hoe rijker je binnenwereld, hoe groter de buitenwereld, zou je kunnen zeggen.

1. Vergroot je binnenwereld, en daarmee ook je buitenwereld. Sta open voor alle nieuwe brillen om de wereld doorheen te zien. Lees, kijk en luister.

(klets met je oma over je liefdesleven, ruil van plek, koop in de supermarkt alles wat je niet kent, geloof in kinderen, luister naar de zee, ga naast een vreemde zitten)

John Berger zei in zijn documentaire *Ways Of Seeing; The meaning of an image can be changed according to what you see beside it or what comes after it*. Koenraad Dedobbeleer doet dat ook in zijn exposities. Wat hij naast elkaar zet beïnvloedt elkaar. Wat je ervoor ziet is belangrijk, net als dat wat erna komt. Door gekke combinaties kijk je beter, word je verrast.

2. Zet dingen naast elkaar die je niet naast elkaar verwacht. Verras.

(ga in pyjama naar een klassiek concert, ontbijt met een toetje, ga in de regen staan zonder paraplu of regenjas, ga om 17 uur naar bed en sta om 3 uur op, fiets naar het einde van de wereld)

Harmen de Hoop maakt werken voor iedereen. Hij maakt van de wereld een museum. Kiest alledaagse plekken voor zijn kunst zonder teveel betekenissen. Zorgt daardoor voor een andere kijk op de stad. Zouden alle stukken met zand in de stad nu een zandbak zijn? Waarom zijn de lijnen op parkeerplaatsen niet tegelijkertijd ook basketbal-lijnen? Waarom hebben we geen openbare moestuinen op voetpaden? Waarom is alles zoals het is?

3. Verdwaal en laat je telefoon thuis. Net als vroeger.

(vraag aan een vreemde waar de beste kroeg zit en drink daar wat de barman oppert, laat de zon je route bepalen, loop nooit in de schaduw, houd mensen gezelschap die alleen zijn, ga met iemand mee)

Laure Prouvost maakt mooier, belangrijker, grootser. Ze laat dingen tot leven komen

die in eerste instantie niet bijzonder lijken. Ze kiest objecten uit haar video's en maakt daar relikwieën van. Ze maakt ze groter en belangrijker dan ze ooit waren.

4. Maak je leven.

(vertel eens een ander verhaal, bouw je droomhuis, maak je lievelingsgerecht, schrijf het boek waar je van droomt, denk aan wat je wilt en doe dat)

Vier stappen. Vier dingen die je hopelijk meeneemt als je deze tekst hebt gelezen, als je dit boekje dicht slaat. Ik hoop dat je straks opstaat en denkt aan de vier tips (of een combinatie daarvan), dat je er af en toe aan terug denkt, misschien niet helemaal precies meer weet hoe het zat, maar dat je het gevoel van de stappen kan meenemen. Dat je volgende week besluit je telefoon thuis te laten. Dat je dit niet vergeet.

STAPELWOLKEN

Mevrouw de Boer is veel binnen. Er lopen paadjes tussen de stapels, van de voordeur naar de woonkamer, naar de keuken, naar de wc, naar haar slaapkamer met een pad naar haar bed.

Het voelt voor iemand anders misschien onwaarschijnlijk, maar ze ziet niets meer staan. Totdat er iemand op bezoek dreigt te komen, dan verschijnen de stapels opeens, ziet ze stofwolken door het huis zweven, alsof er iets heeft gebrand. Mevrouw de Boer woont in een mist. In stapelwolken.

Haar gordijnen zijn altijd dicht omdat ze er niet meer bij kan. Als ze voor boodschappen naar buiten gaat moet ze wennen aan het licht. Ze voelt zich buiten lichter maar ook naakter. Frans komt ze vaak tegen bij de supermarkt en ze is er blij om dat hij altijd alleen naar haar knikt.

Op een regenachtige middag loopt ze naar de supermarkt. Erik in zijn rode jas zwaait naar haar vanuit zijn raam. Ze bedenkt zich als ze de hoek om is, dat ze helemaal niet terug heeft gezwaaid.

Buiten de supermarkt zit een hondje met zijn lijn vastgeknoopt aan het fietsenrek. Hij is klein, grijzig en zijn oren staan een beetje omhoog. Zijn pootjes staan licht naar buiten gestrekt, alsof hij een bal onder zijn buik heeft liggen. Het hondje kwispelt als ze langs hem komt en wil duidelijk geaaid worden. Het is lang geleden dat ze een dier aanraakte. Als ze naar binnen loopt probeert ze zich te herinneren wat ze moest kopen. Ze moest drie dingen onthouden maar weet er nog maar twee. Koffie en Ariel 3in1 Pods. Het is belangrijk dat het Ariel is en geen huiskerk want die ruikt niet lekker. Als ze heeft afgerekend is ze de laatste bezoeker die naar buiten gaat, Daan doet de deur achter haar op slot.

Het hondje zit er nog. Staat op als hij haar ziet, huppelt naar haar toe, de lijn staat strak gespannen, zijn kopje trekt een beetje schuin.

“Bij wie hoor jij?”

Het hondje kwispelt en ze probeert een hangertje om zijn nek te ontdekken maar er zit niks aan zijn halsband. Ze blijft even naast hem staan en aait over zijn rug. Hij had haar hetzelfde kunnen vragen.

“Hij zit hier al de hele dag.” Daan kijkt haar aan en knikt even om zijn eigen woorden te bevestigen.

“Oh.”

“Wat moet je nou met zo’n beest.” Mevrouw de Boer knikt.

“Ik heb geen zin om ‘m naar het asiel te brengen hoor.” Daan kijkt nog eens om zich heen, alsof hij hoopt dat het baasje nu nog terug komt. “Kan je zo’n beest een nacht buiten laten? Misschien kan iemand anders hem dan morgen brengen. Waar zit zo’n asiel eigenlijk? Als ‘t maar niet ver is, ik heb mijn fiets niet bij me. Dit is echt het laatste waar ik me mee bezig wil houden om dit moment. Misschien kan ik Sita er even over bellen.” Hij haalt zijn telefoon uit zijn zak.

“Zal ik?” Mevrouw de Boer kijkt Daan niet aan.

“Hem meenemen? Of wat?”

“Meenemen?” Mevrouw de Boer klinkt twijfelachtig. Daan blijft even kijken naar de hond en dan om zich heen.

“Ja? Denk ik. Ja. Waarom ook niet. Boeie. Als iemand z’n hond echt kwijt is hoor je dat vanzelf wel toch? Ja. Neem mee.”

Ze haalt de knoop uit de lijn en staat op. Het hondje blijft zitten waar hij zit en kijkt haar aan zonder te knippen. Mevrouw de Boer en Daan blijven nog even staan kijken.

“Nou. Succes ermee dan maar hè. Later.”

Hij wacht haar reactie niet af en loopt weg. De hond staat naast haar te kwispelen en na hem nog een keer aan te kijken begint ze te lopen. Hij dribbelt naast haar alsof hij nooit anders heeft gedaan en ze moet glimlachen. Het is gek om het gevoel te hebben dat je móet glimlachen maar ze vindt het niet erg. Hij blijft naast haar lopen en lijkt niet weg te willen, zou hij haar aardig vinden? Eenmaal thuis wandelt hij over de paadjes naar de bank waar hij op de lege plek gaat liggen. Zijn gekwispel laat stof opwaaien en het is alsof de wolken in het huis langzaam verdwijnen. Alle contouren worden wat helderder en ze kan weer zien wat er om haar heen is. Ze wist niet dat zo’n klein dier zoveel kon veranderen en ze herinnert zich opeens weer wat ze nog moest kopen.

Bachelor Thesis
Gerrit Rietveld Academie
Afdeling Beeld & Taal
2020

Onder begeleiding van
Floor van Luijk

Vormgeving en Illustraties door
Vere van der Veen

BIBLIOGRAFIE

Berger, John, Ways Of Seeing, Episode 1, 1972, tv-serie

Dedobbeleer, Koenraad, Kunststoff, Koenig Books 2018, print

Freud, Sigmund, lezing op 6 december, 1907, voor het eerst gepubliceerd in Neue Revue, print

<https://harmendehoop.com/about/> Harmen de Hoop, 1994, web

<https://www.palaisdetokyo.com/en/event/laure-prouvost> Palais de Tokyo team, Ring, Sing and Drink for Trespassing, 2018, web

<https://www.youtube.com/watch?v=2V3TrbfV9t8> - Laure Prouvost | Turner Prize Winner 2013 | TateShots, web

<https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/deze-boshutten-zijn-het-bewijs-dat-kinderen-tegenwoordig-nog-wel-buitenspelen~b596c73f/> Theo Stielstra, Deze boshutten zijn het bewijs dat kinderen tegenwoordig nog wél buitenspelen, 2019, web

https://www.metropolism.com/nl/reviews/36993_wiels_koenraad_dedobbeleer Ive Stevenheydens, 5 x Solo - De ontsnappingskunstenaar Koenraad Dedobbeleer, 2018, web

<https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/796/dl2h2.pdf;sequence=23> / <http://www.les4vents.nl/2proefschriftadobe.pdf> Simen Kooi, Naar een pedagogiek van de tussenwereld, proefschrift, september 1998, web

<https://www.gezondheidsnet.nl/zien/hoe-werkt-het-oog> redactie, Hoe werkt het oog, gepubliceerd 2011, gewijzigd 2017, web

McLuhan, Marshall, The medium is the message - An inventory of effects, Gingko Press 2001, print

Merleau - Ponty, Maurice, Fenomenologie van de waarneming, Boom uitgevers Amsterdam 2017, print

Prouvost, Laure, Hit Flash Back, Mousse Publishing 2016, print

